

УДК 330:347.23

DOI: 10.34132/pard2022.16.11

ТРАНСФОРМАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ В УМОВАХ КРИЗ

Курносенко Л. В., канд. екон. наук, доцент, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, Україна.

У статті синтезуються думки науковців щодо розуміння кризи, як явища, розглянуто підходи до трансформації соціальних інститутів в умовах криз та вплив індивідуальних та колективних дій, інтегрованих в діяльність соціальних інститутів, на їх трансформацію. Акцентовано увагу на тому, що процес трансформації відбувається в результаті розширення та зміцнення зав'язків між соціальними інститутами, колективними та індивідуальними діями, як внутрішніми та зовнішніми провідниками змін в кризових ситуаціях. На підставі структурно-інтеграційної моделі ілюструється як в умовах криз дані зв'язки допомагають провідникам змін спрямовувати свої дії не лише на досягнення стабільності, а й на подальший розвиток та трансформацію соціальних інститутів. Підкреслюється, що трансформація соціальних інститутів означає глибоку зміну не тільки зовнішнього, по відношенню до людини, середовища, вона передбачає також і зміну її цінностей, сприйняття, установок, яка відбувається, як показує значна кількість соціологічних досліджень, не лише під впливом екзогенних чинників, а є наслідком внутрішніх зрушень, які в свою чергу, є реакцією на кризу. Розглядаються окремі аспекти взаємодій між внутрішніми і зовнішніми провідниками змін, що призводять до трансформації соціальних інститутів, яка відбувається внаслідок пошуку шляхів подолання кризи на індивідуальному та системному рівнях. Відповідно створювані моделі розв'язання криз повинні враховувати характер взаємодій між внутрішніми і зовнішніми провідниками змін.

Ключові слова: криза, трансформація, розвиток, провідники змін, взаємодія, інтеграція.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На відміну від усталеної практики вживання терміну «криза» у випадках надзвичайних, часто прогнозованих, ситуацій, наприклад, стосовно різного роду природних лих, кризова ситуація суттєво відрізняється від них, як така, що характеризується браком необхідних ресурсів щодо усунення їх наслідків і відсутністю відповідних стратегій оперативного перерозподілу обмежених ресурсів та використання нових джерел їх поповнення. Характерним прикладом є ситуація в період пандемії різних типів грипу та COVID-19. В усіх цих випадках криза проявлялась в недостатній кількості медикаментів, відсутності необхідного обладнання, стаціонарних місць в лікарнях тощо. Проблеми з браком цих ресурсів кожний раз вирішувалися через оперативне застосування механізмів неформальної взаємодії держави та приватних структур, держави та громадянського суспільства, оскільки для придбання потрібних медикаментів, обладнання, техніки необхідно було вносити зміни в бюджет, витрачати часові та матеріальні ресурси на пошук та придбання усього потрібного, що завдавало шкоди як здоров'ю громадян, так і економіці країни.

Подібні ситуації кристалізували наявні проблеми системи формування та прийняття рішень під час криз, у даному випадку у сфері охорони здоров'я. Одна з таких проблем пов'язана з недостатньою розробленістю механізмів взаємодії державних інститутів, бізнесу, професійної спільноти, громадськості в процесах розробки стратегій протидії кризовим ситуаціям. Це свідчить про необхідність пошуку відповідних моделей їхньої взаємодії, які були би придатні не лише для пошуку необхідних механізмів прийняття рішень, а й слугували відправною точкою проведення змін, трансформації існуючих інститутів. В зв'язку з чим має місце потреба в проведенні додаткових досліджень щодо встановлення ролі індивідуальних та колективних дій провідників змін в процесах соціальної взаємодії та трансформації соціальних інститутів в умовах криз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій вказує на те, що криза як явище була предметом досліджень представників різних наук: соціології, політології, економіки, психології, державного управління. Значна частина вчених розглядала кризу у якості обов'язкового атрибуту стабільного розвитку економіки, серед яких слід відмітити праці відомих зарубіжних та вітчизняних вчених Дж. Кейнса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Ю. Бажала, В. Гейця та ін.

Незважаючи на чисельні публікації, криза не асоціювалася в них з браком ресурсів та зміною поведінки всередині самої людини, викликані відсутністю необхідних для життя ресурсів. Переважна їх частина досліджувала або зміни всередині самих людей, включаючи поведінку, особисті цілі, цінності, мотивацію та сприйняття, що лежать в основі їхньої поведінки [13] або антикризову діяльність влади та бізнесу в різних сферах [18; 24].

Практично відсутні дослідження, які б вивчали інтеграцію зусиль влади, її соціальних інститутів та окремих громадян і спільнот в подоланні кризи, зменшенні її впливу на соціально-економічне життя країни, та вплив такої інтеграції на трансформацію самих соціальних інститутів. В той же час, в окремих дослідженнях вказується на здатність соціальних інститутів конструювати технології запобіжного характеру у відповідь на кризи. [4].

На думку окремих авторів для досягнення такої інтеграції необхідно проводити зміни на макрорівні в соціальних структурних компонентах, включаючи інститути, закони та нормативні акти, соціальні норми, інфраструктуру, ринкові механізми та технологічні інновації [14].

Соціальні інститути, як історично усталені форми організації і регулювання суспільного життя (політика, економіка, сім'я, релігія, освіта), забезпечують досягнення важливих для суспільства цілей і включають в себе сукупність норм, ролей, взірців поведінки, спеціальних установ, систему контролю. Соціальні інститути відображають діяльність людей, яка ґрунтується на чітко розробленій системі регульованих і контрольованих суспільством правил і норм. Як правило, подібна діяльність призводить до об'єднання людей в структуровані групи, асоціації, в яких існує розподіл ролей [3; 6].

Окремі автори стверджують, що досягнення трансформаційних соціальних змін вимагає інтегративного підходу, базованому на врахуванні різних факторів впливу, як на індивідуальному, так і на структурному рівні, оскільки трансформації можуть виникнути лише внаслідок взаємодії між цими рівнями [21]. В той же час інші науковці закликають до міждисциплінарного співробітництва та потреби в створенні єдиної структури для розуміння процесів соціальної трансформації [6; 9].

Незважаючи на те, що переважна більшість досліджень трансформацій соціальних інститутів зосереджені на усвідомлених трансформаціях на системному рівні, залишається недослідженим як кризи та провідники змін пов'язані з формуванням нових можливостей для розвитку. Група авторів вказує на те, що трансформації є безладними та суперечливими і відбуваються під впливом окремих агентів змін, які мають різні можливості впливати на зміну шляхів розвитку [26; 28]. Деякі науковці вважають, що системним трансформаціям сприяють масштабні за своїм характером економічні, політичні, екологічні чи соціальні кризи, які відкривають нові можливості для змін [18]. Інша група авторів підкреслює важливість проведення досліджень індивідуальних трансформацій, які проявляються в переосмисленні людиною своїх поглядів, поведінки, та пов'язані зі способами формування суспільних відносин [27]. В той же час, окремі автори зазначають, що мало відомо також про те, як кризи сприяють індивідуальним трансформаціям, і як вони можуть пов'язуватися з різними типами змін на системному рівні (усвідомлених та цілеспрямованих з некоординованими) [22]. Однак подібні погляди на кризи та трансформацію не приділяють достатньої уваги діям окремих агентів змін, які часто бувають менш потужними, проте за певних обставин, об'єднуючи свої зусилля, можуть своїми діями вказати на можливі шляхи подолання кризи та подальший розвиток.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні кризи, як явища, яке спонукає до інтеграції зусиль влади і суспільства у трансформації соціальних інститутів та обґрунтуванні інтеграційно-структурної моделі трансформації соціальних інститутів в умовах криз.

Виклад основного матеріалу. Узагальнюючи низку досліджень, перш за все, важливо усвідомити сутність поняття «криза», її характерні ознаки та зв'язок із трансформаціями соціальних інститутів.

На практиці і в науковій літературі склалося бачення кризи через її ототожнення з тією чи іншою надзвичайною ситуацією, вважаючи, наприклад, кризою урагани та повені, масові захворювання під час епідемій, поява яких була прогнозованою і передбачуваною, але невідконтрольною людині, як явище – надзвичайні ситуації, до яких, як правило, готуються заздалегідь, передбачаючи необхідні у таких випадках ресурси.

Очевидно, що поняття «криза» має багато вимірів та трактувань, які вказують на його приналежність до тієї або іншої сфери суспільного життя. Підтвердженням даного висновку є наведені в роботах [2; 5] визначення політичної кризи, яка характеризується загостренням та тупиком в узгодженні конфліктуючих політичних інтересів; економічної кризи, що викликана втратою економічної стійкості та стабільності через відносне перевиробництво товарів та відсутності їх збуту внаслідок недостатньої платоспроможності населення; грошово-кредитної кризи, яка виникає через порушення грошового обігу національної та іноземної валюти; екологічної кризи, коли зміна екосистеми призводить до втрати рівноваги в природі під впливом стихійних природних явищ або внаслідок впливу антропогенних чинників; кризи державного управління, в якій відображається переломний стан у розвитку і функціонуванні державних інститутів та політичної системи; воєнно-політичної кризи, яка характеризується різким загостренням воєнно-політичної ситуації, через відсутність можливостей політичного вирішення спірних питань та зростання воєнної напруги.

В соціальній психології та медицині термін «криза» означає «переломний момент» і є результатом впливу зовнішніх і внутрішніх чинників, які спричиняють індивідуальну реакцію організму. Емоційна реакція на соціальну подію чи екологічну, політичну або економічну кризову ситуацію має суттєве значення для її подолання [8].

Отже, трансформація сучасних суспільств породжує численні кризи в економічній, політичній, соціальній, культурній та інших галузях. Модернізаційні процеси, особливо якщо вони стосуються базових суспільних цінностей, можуть супроводжуватися системними кризами. Оскільки традиційні трактування кризи не дозволяють адекватно оцінити соціум, що перебуває у стані нестабільності, то, відповідно, потрібно внесення коректив у розуміння сутності такого явища, яким є криза. Очевидно, є сенс розглядати кризу не тільки з точки зору описаних у спеціальній літературі характеристик (таких, як перешкода в процесі розвитку; руйнування чи розпад якогось явища чи процесу; некерованість, неконтрольованість періодів функціонування якогось процесу; найвищий ступінь розвитку соціальної хвороби», за якою може наслідувати одужання або розпад соціуму, хаос, можлива втрата перспектив розвитку системи, соціальної дії), але і з точки зору характеру стабільності соціальних зв'язків різного рівня.

Кризи у широкому сенсі визначають як «колективні стресові ситуації», які змінюють «домінантні розуміння, цінності, інститути та соціальні відносини, за допомогою яких організовано та означено суспільство», вони також можуть створити нові можливості для трансформації [21].

У вузькому розумінні криза – це крайнє загострення протиріч у соціальній системі, що загрожує її життєстійкості в навколишньому середовищі [5]. Криза порушує стійкість системи, викликаючи зрушення, які сприяють в подальшому її оновленню. Стабільний стан і криза виступають постійними антагоністами в розвитку будь-якої системи, при цьому поновлювальна сила кризи потрібна системі не менше, ніж стабільне існування.

На підставі вищевикладеного соціальну кризу можна представити як процес крайнього загострення протиріч у суспільстві, в ході якого відбувається різке наростання критичної маси протиріч до такої точки, за якою слідує розрив соціальних зв'язків (зв'язків між окремими людьми, групами, спільнотами, інституційними зв'язками), втрата можливості соціальними інститутами виконувати свої функції, порушення функціонування суспільства загалом як системи.

Незважаючи на все різноманіття трактувань «кризи», безперечним є твердження про те, що вона створює передумови для якісного перетворення соціальної системи, або для її розпаду, тобто це ситуація, коли існує ціле віяло альтернатив розвитку. І за яким сценарієм розвиватиметься суспільство надалі, залежить від того, яких заходів подолання кризи буде вжито.

Отже, будь-яка соціальна система має дві тенденції свого існування, а саме: функціонування – підтримка, збереження цілісності та стабільності системи; розвитку – придбання нової якості, яка призводить до змін в стабільному стані та функціонуванні системи.

Поняття «криза» тісно пов'язане із поняттям «ризик», яке в тій чи іншій мірі впливає на процес підготовки та прийняття рішень. Якщо з системи прийняття рішень в кризових ситуаціях виключити передбачення кризи, то пропаде відчуття її гостроти, пов'язаних з нею загроз та ризиків і призведе, відповідно, до помилок і більш складного перебігу кризи [11; 16]. Дії з розв'язання криз можуть призвести до результатів, прямо протилежних тим, які очікувалися, наслідком чого може бути виникнення нових ризиків, здатних звести нанівець зусилля і навіть викликати непоправні наслідки. Прийняття до уваги характеру прояву кожного конкретного ризику дає можливість оцінити (у разі його настання) силу його руйнівного впливу на соціальні зв'язки.

Отже, термін «криза» вживається у різних сферах та контекстах тому має досить широкі трактування, проте спільним є те, що він означає переломний стан, конфлікт у чомусь, неможливість стабільного функціонування. Якщо заглибитись в подібного роду визначення, то можна побачити основне, що поєднує їх – це причина їх появи, яка в залежності від сфери та конкретної ситуації, пов'язана з браком тих чи інших ресурсів для стабільного функціонування системи, а також наявністю ризиків в прийнятті рішень. Саме брак ресурсів і складає основу кризи в різних сферах соціально-економічного, політичного та культурного життя країни та несе у собі ризики у прийнятті державно-управлінських рішень. Ми підтримуємо думку окремих авторів відносно того, що криза появляється тоді, коли не вистачає передбачених ресурсів [7]. Це означає, що криза

напрямку пов'язана з браком ресурсів і необхідністю прийняття рішень щодо їх перерозподілу, а за їх повної відсутності, з пошуком нових джерел їх поповнення.

Наглядним свідченням кризи був брак ліків, обладнання, неспроможність інфраструктури системи охорони здоров'я під час пандемії COVID-19, яка стала системною для багатьох країн світу, у тому числі і для України. Проте кризу, як явище, можна представити значно ширше, якщо перенести її у соціальну площину і пов'язати зі сприйняттями, поведінкою, цінностями окремих людей, колективів, урядів та політиків, дії яких безпосередньо чи опосередковано впливають на системну трансформацію [23].

Трансформація на системному рівні передбачає процес структурних змін (тобто зміни фундаментальних моделей і взаємодій у соціальній системі), які вимагають інституційних перетворень, включаючи зміни смислоутворення, світогляду, відносин влади, соціальних змін, мережевих комунікаціях тощо [16]. Очевидно, що подібні системні перетворення пов'язані з трьома взаємопов'язаними сферами: практичною, яка відображає поведінку та прийняття рішень; політичною у вигляді інститутів та законів; та особистою сферою, де проявляються індивідуальні та колективні переконання, цінності та світогляд, які спрямовують діяльність політичної сфери, а також визначають можливі рішення, що приймаються у практичній сфері, формуючи у кінцевому рахунку підходи до розгляду шляхів більш глибоких змін. Однак, цінності та світогляд найменше здатні до швидких змін, проте є найбільш вагомими важелями для їх початку [20].

В той же час недостатньо вивченим аспектом трансформацій є те, як «внутрішній світ» людей, – внутрішні провідники змін, з їх переконаннями, цінностями, змінюється у зв'язку з кризою, і як це пов'язано з зовнішніми провідниками змін та шляхами подальшого розвитку [19].

Як зазначалося раніше, сучасні дослідження поведінки людей та змін в діяльності соціальних інститутів, які відбуваються в умовах криз, спираються на думки авторів публікацій з багатьох дисциплін соціальних, політичних, економічних та інших наук. При цьому, як

правило, ці думки фокусуються на двох протилежних підходах, з яких перший орієнтований на індивіда (редукціоністський підхід), а другий на соціальні інститути (холістичний підхід).

У першому підході основна увага зосереджена на діях окремої особи або групи осіб, поведінка яких базується на різноманітних особистих чинниках, таких як знання, переконання, норми, закони та стимули, які у поєднанні здатні змінити їхню поведінку [22]. Орієнтований на індивіда підхід передбачає, що зміна поведінки відбувається, коли змінюється один або більше з наявних особистих чинників. Більше того, зміна поведінки, ініційована великою кількістю людей, може спровокувати поведінковий каскад і зміну соціальних норм і практик, що потенційно призведе до соціальних змін.

Холістичний підхід не розглядає дії окремих людей, а зосереджує свою увагу на макрорівні, а саме, діяльності правових, політичних, економічних та соціальних інститутів і їх механізмів, окреслюючи їхню роль і взаємодію у формуванні системи в цілому, не торкаючись розгляду поведінки індивідів на мікрорівні. Тому в ньому ставиться акцент на розумінні та розробці цілого набору факторів, що характеризують загальну системну практику. Він передбачає, що зміни в соціальних інститутах (наприклад, нормативно-правових актах і технологіях) неминуче призведуть до зміни поведінки окремих людей, що на практиці трапляється рідко [22].

Вадою обох цих підходів є те, що вони не можуть пояснити неоднорідність ефектів поведінкового втручання у різних інститутах і не узагальнюють зміну поведінки людини в умовах кризи.

У контексті трансформації соціальних інститутів в умовах криз, ні редукціоністського, ні холістичного підходу недостатньо через відокремленість одне від одного та різні наслідки, проте важливо, щоб ці два підходи були інтегровані в дослідження трансформації та практичну діяльність органів публічної влади.

Підтвердженням сказаного є те, що трансформації в основному пов'язані з діяльністю влади, суспільства, окремих організацій та людей, вмотивованих до змін, які викликані розвитком технологій, зростаючими потребами суспільства або ж необхідністю пошуку

шляхів зменшення впливу глобальних криз на соціальні інститути.

Наявність у суспільстві провідників внутрішніх і зовнішніх змін свідчить про їх наміри, мотивацію та внутрішній світ, які формують сприйняття ними криз та можливостей приймати рішення щодо змін, а їх дії пов'язані зі спроможністю, тобто здатністю реагувати на зміни в умовах кризи [29]. Відсутність необхідних ресурсів є певною передумовою для дій цих провідників змін.

Дії провідників внутрішніх змін стосуються психосоціальних процесів та їх взаємодії з соціумом, які впливають на їх життя. Таким чином, внутрішня діяльність, перш за все, представляє собою процеси, пов'язані зі зміною самого себе, які передбачають створення внутрішнього життя, ідентичності, мрій та прагнень.

Дії провідників зовнішніх змін (лідерів, активістів, інноваторів) пов'язані зі здатністю впливати та мобілізувати інших для проведення змін і тісно пов'язані з концепцією влади, тобто здатністю до мобілізації людей і ресурсів для досягнення певних цілей [14; 21].

Ці два типи провідників змін тісно взаємопов'язані між собою, так як для того щоб впливати на інших (зовнішні дії), потрібно мати стійкі внутрішні переконання, волю та бажання діяти з вірою в те, що їхні дії призведуть до змін. Розуміння взаємодії між провідниками внутрішніх і зовнішніх змін є особливо важливим, оскільки вони представляють фундаментальні аспекти соціального життя та трансформації соціальних інститутів [19; 26].

На рис. 1 зображено концептуальну структуру, яка ілюструє як провідники внутрішніх та зовнішніх змін пов'язані з різними шляхами трансформації соціальних інститутів. Індивідуальна трансформація стосується важливих змін у цінностях, сприйнятті, установках, які частково визначають, як оцінюються ризики та можливості, і які можуть призвести до радикальних змін у тому, як людина сприймає себе та своє ставлення до світу та приймає рішення.

У цьому контексті суб'єктивні виміри діяльності (наприклад, сприйняття, цінності, досвід, ідентичність) пов'язані з більш широкими соціальними діями, а також іншими більш відчутними можливостями (наприклад, різними ресурсами, включаючи фінансовий, фізичний, людський та соціальний капітали). Взаємодія між вну-

трішнім агентством і зовнішнім контекстом формує процес оцінки ризиків, що веде до різних реакцій на кризу.

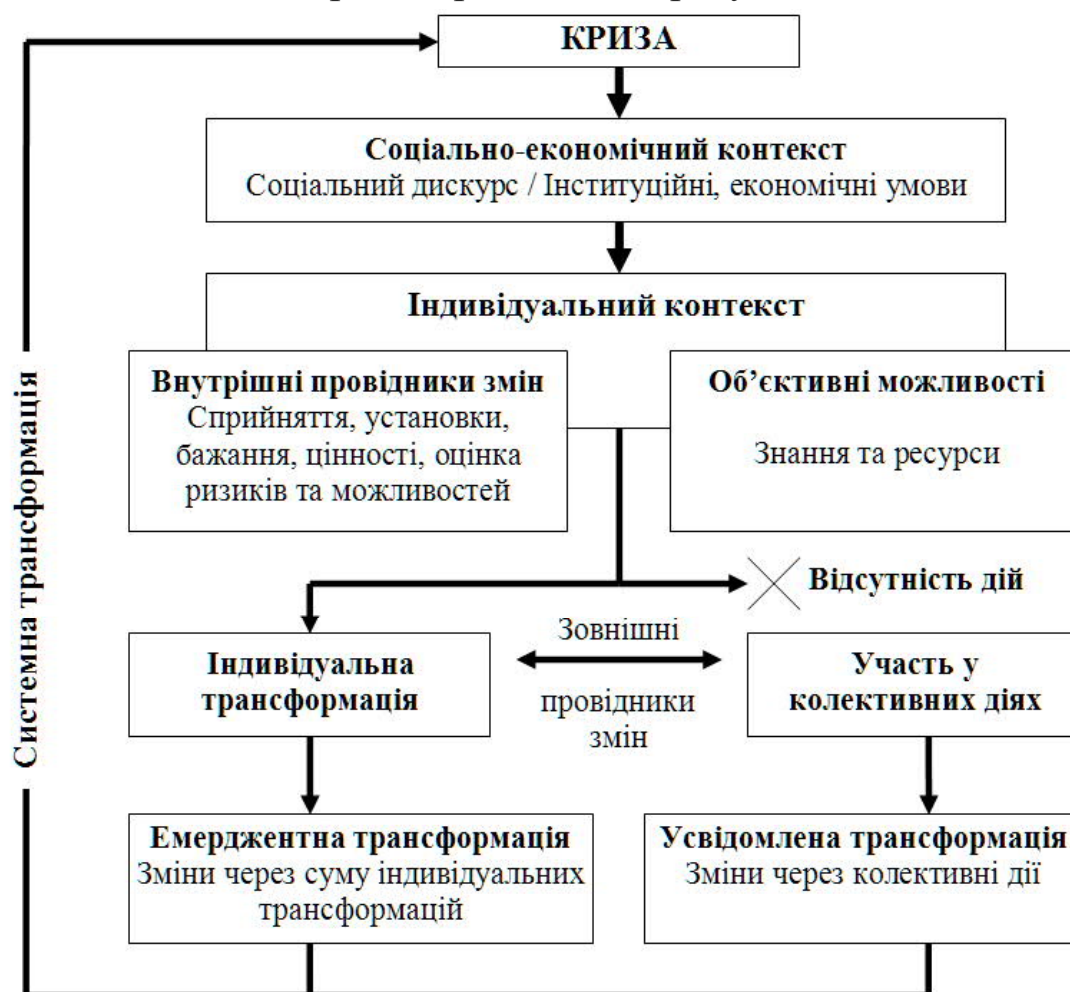

Рис. 1. Взаємодії провідників внутрішніх та зовнішніх змін в процесі системної трансформації.

Джерело: розроблено на підставі [15]

Крім того, подібна концептуальна структура ілюструє, як кризи, пов'язані зі зміною існуючого соціального контексту та соціального дискурсу, впливають на об'єктивні можливості індивіда, а також як оцінка ризиків та можливостей (пов'язаних зі змінами у сприйнятті, цінностях, ставленні, бажаннях) спонукає людину з середини до дій.

В даному випадку зроблено акцент на трьох моментах. По-перше, кризи створюють різні можливості, які можуть призвести до швидких змін в контексті соціальних дискурсів на основі наявних у суспільстві цінностей. Незважаючи на те, що соціальні цінності та

дискурси зазвичай вважаються суттєвими і повільно змінними чинниками системних трансформацій, однак під час криз вони можуть швидко змінюватися. По-друге, важливі для трансформації провідники змін, як її рушії, самі здатні змінюватися та посилюватися через кризу. Активізація їх внутрішньої діяльності веде до власних та колективних трансформацій, які пов'язані із зовнішньою діяльністю та співпадають між собою. І, по-третє, трансформація на системному рівні може відбутися кількома шляхами, в тому числі через інтеграцію змін в індивідуальній поведінці.

Викладене вище слугує певним теоретичним підґрунтям для втілення концептуальних положень причинно-наслідкових зав'язків між індивідуальною поведінкою та соціальними структурами, взаємодію яких та взаємні впливи можна представити у вигляді інтеграційно-структурної моделі трансформації соціальних інститутів в умовах криз (рис.2).

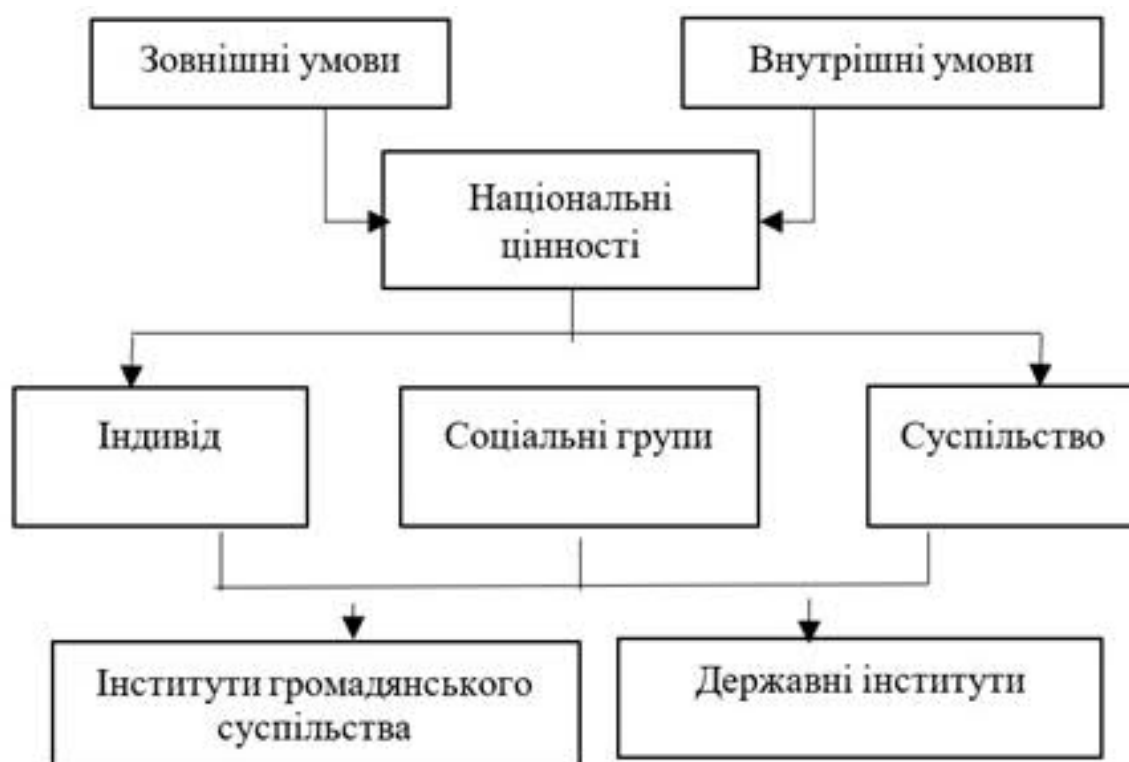

Рис. 2. Інтеграційно-структурна модель трансформації соціальних інститутів в умовах криз.

Джерело: складено на підставі:[27]

Соціальна структура – це система координації для підтримки та використання ресурсів через формальні чи неформальні інститути, соціально-економічні та політичні системи [3]. Ключовими елементами соціальної структури є ресурси (наприклад, об'єкти, інфраструктури, інструменти та технології), компетенції (наприклад, знання, навички та здібності) та цінності (наприклад, соціальні норми, культура та мотивації) [27]. Як бачимо, завдяки складним взаємодіям між цими елементами виникають і еволюціонують індивідуальні та колективні дії. Зміни в трьох елементах соціальної структури (ресурсах, компетенція, цінностях) можуть спонукати людей до різноманітних дій, починаючи, наприклад, від носіння маски в період пандемії (приватні дії) та обміну інформацією про порушення санітарних вимог в громадських місцях (дія соціальної сигналізації) і зверненням до контролюючих органів щодо прийняття заходів щодо посилення відповідальності порушників санітарних вимог (дії щодо зміни системи).

Між індивідуальними та колективними діями також існує двонаправлений зв'язок. Індивідуальні дії можуть призвести до початку колективних дій, коли достатньо людей об'єднані спільними інтересами. У свою чергу, колективні дії, організовані у вигляді соціальних рухів, можуть мотивувати індивідуальні дії, які відповідають груповим інтересам і цінностям. Більше того, індивідуальні та колективні дії можуть підштовхнути до структурних змін, створюючи новий попит і норми, хоча доцільність цих дій часто залежить від контекстуальних факторів, таких як доступ до технологій, інфраструктури, капіталу, політичної влади та економічних можливостей.

Оскільки всі ці елементи тісно пов'язані між собою, неможливо виокремити жоден компонент з аналізу трансформаційних соціальних змін. Включені в дану модель три групи індивідуальних дій чітко вказують їх спрямованість на трансформацію соціальних інститутів. Зокрема, приватні дії відображають приватну (особистісну) поведінку людини, наприклад в умовах пандемії, щоб уповільнити розповсюдження вірусу та запобігти власному інфікуванню (це може бути особиста гігієна, дезінфекція приміщень та одягу). Очевидно, що значна частина приватних дій обмежується вибором

на індивідуальному рівні і не вирішує системних проблем. Дії соціального сигналу, – це поведінка людини, яка публічно демонструє свої цінності, ставлення та думки, наприклад, в соціальних мережах або під час участі в колективних заходах. Це може бути носіння на одязі відповідного спрямування значків, вивішування на будинках національного прапора та ін. Подібні дії можуть сприяти поширенню соціальних норм, що узгоджуються з почуттям відповідальності та загальнолюдськими цінностями і несуть у собі певний потенціал, необхідний для змін. Дії, що змінюють систему, направлені на зміну законів, політики, організаційні перетворення. До них можна віднести підписання петицій, членство в правозахисних організаціях, участь в акціях протесту тощо. Подібного роду дії дають поштовх до системної трансформації, впливаючи опосередковано на поведінку решти людей.

Таким чином, дана модель ілюструє інтеграцію двох підходів: орієнтованого на індивіда та соціально-структурного, вказує на взаємозалежні відносини, які мають місце між структурними елементами моделі та на різні чинники впливу, які можуть спонукати до індивідуальних та колективних дій, спрямованих на трансформацію соціальних інститутів, а у подальшому і на концептуальні зміни в системі публічного управління.

Висновки. З метою досягнення трансформації соціальних інститутів важливим є їх розгляд з точки зору структурних впливів та поведінкового втручання у якості інтерактивних та інтегрованих довгострокових процесів, які мають місце в умовах кризових ситуацій.

Очевидним є те, що цілі соціальних інститутів, цінності та мислення окремих людей є найбільш потужними чинниками впливу на трансформаційні процеси в умовах криз. Подібний висновок є досить важливим для органів публічної влади різних рівнів, а також громадських інституцій, які під час розробки антикризових стратегій та планування своїх дій мають звернути увагу на структурні впливи та зміни в індивідуальній поведінці людей під час криз, як взаємопов'язаних та взаємозалежних провідників зовнішніх і внутрішніх трансформацій.

В той же час, трансформаційні зміни соціальних інститутів в умовах криз потребують наявності відповідної стратегії та стійкої передбачуваної поведінки основних груп населення, що, у свою чергу, вимагає структурних перетворень на рівні соціальних інститутів та суспільства. Одночасна зміна індивідуальних дій та структурних змін призводить до їх синергії та підвищує здатність влади і суспільства не лише знаходити найбільш ефективні шляхи подолання кризи, а й стає передумовою стабілізації соціально-економічного положення країни та подальшого розвитку. Подібна взаємодія формує нові траєкторії усталеного розвитку, змінюючи існуючу поведінку та суспільні цінності, зміцнюючи водночас соціальні інститути та структури.

Проведене в даній статті дослідження показало, що трансформаційні зміни соціальних інститутів можуть бути ініційовані 1) будь-яким її структурним елементом; 2) через поведінкове втручання. Останнє, в свою чергу, вимагатиме змін у всіх складових прийняття антикризових рішень, що призведе до зміни антикризових підходів, норм поведінки та системної трансформації. Однак, для цього потрібен певний час і зусилля, так як деякі з цих елементів, зокрема закони та політику, неможливо змінити без широкої підтримки громадянського суспільства,

Слід також зазначити, що трансформація соціальних інститутів не може відбутися без широких дискусій у суспільстві, узгодженості позицій різних політичних сил, суперечок і переговорів між різними групами людей, які дотримуються протилежних поглядів та доволі часто не бажають або уникають змін.

Зіткнувшись із подібними перешкодами на шляху трансформації, владі та її соціальним інститутам слід бути готовим до того, що процеси змін можуть досить швидко вийти за межі поведінкового та структурного втручання.

Стаття надійшла до редакції: 02.05.22

TRANSFORMATION OF SOCIAL INSTITUTIONS IN CRISIS CONDITIONS

Larysa Kurnosenko, PhD in Economics, Docent, Associate Professor of Social Sciences and Humanities Odessa Polytechnic National University Odesa, Ukraine.

The article synthesizes the opinions of scientists regarding the understanding of crisis as a phenomenon, considers approaches to the transformation of social institutions in crisis conditions and the influence of individual and collective actions integrated into the activities of social institutions on their transformation. Attention is focused on the fact that the transformation process takes place as a result of the expansion and strengthening of ties between social institutions, collective and individual actions, as internal and external conductors of changes in crisis situations. On the basis of the structural integration model, it is illustrated how, in the conditions of crises, these connections help the leaders of change to direct their actions not only to achieve stability, but also to the further development and transformation of social institutions. It is emphasized that the transformation of social institutions means a profound change not only in the external, in relation to a person, environment, it also involves a change in his values, perceptions, attitudes, which occurs, as a significant number of sociological studies show, not only under the influence of exogenous factors, but is the result of internal changes, which in turn are a reaction to the crisis. Some aspects of interactions between internal and external drivers of change are considered, leading to the transformation of social institutions, which occurs as a result of the search for ways to overcome the crisis at the individual and systemic levels. Accordingly, created models of crisis resolution should take in to account the nature of interactions between internal and external drivers of change.

Key words: *crisis, transformation, development, leaders of change, interaction, integration.*

Received: 02.05.22

References

1. Hryhorova, N. V. (2021). Semantyky i poniattia kryzy u nimetskomovnykh dyskursakh, prysviachenykh COVID-19. Osvita i dolia natsii. [Semantics and concepts of crisis in German-language discourses dedicated to COVID-19. Education and the destiny of the nation]. Osvita u vyklykakh suchasnosti: svitovi ta ukraïnski konteksty – Education in the challenges of modernity: global and Ukrainian contexts: Proceedings of the materials of the XII International science and practice conference. (pp. 26-27). Kharkiv. KhNPU [in Ukrainian].
2. Huta, S. S. (2017). Poniattia «kryzova sytuatsiia, zumovlena viiskovo-politychnymy chynnykamy», «voïenno-politychna kryza» v teorii derzhavnoho upravlinnia [The concept of «crisis situation caused by military-political factors», «military-political crisis» in the theory of public administration]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 7. (pp.116-120) [in Ukrainian].
3. Dvoret'ska, H. V. (2002). Sotsiologhiia: Navch. Posibnyk [Sociology: Study guide]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
4. Hrytsenko, A. A. (Eds.) (2015). Instytutsiini transformatsii sotsialno-ekonomichnoi systemy Ukrainy: monohrafiia [Institutional transformations of the socio-economic system of Ukraine: monograph]. Kyiv: DU «In-t ekon. ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» [in Ukrainian].
5. Kukhta, P. V. (2012). Kryzy, yikh prychny ta naslidky. [Crises, their causes and consequences]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 10. Kyiv: KNU imeni Tarasa Shevchenka. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1439> [in Ukrainian].
6. Lytovchenko, I. V. (2013). Transformatsiia instytutiv sotsializatsii v suchasnomu ukraïnskomu suspilstvi [Transformation of socialization institutions in modern Ukrainian society]. *Multyversum. Filosofskyi almanakh – Multiverse. Philosophical almanac, issue 10 (128)*. (pp. 105-116). Kyiv [in Ukrainian].
7. Malonoha, S. O. (2020). Indykatory, yak puskovi mekhanizmy vyboru stratehii ta planu zakhodiv nadannia medychnoi dopomohy v ekstrenykh sytuatsiiakh. «Napriamy vdoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia v umovakh suchasnykh reformatsiinykh protsesiv» [Indicators as triggers for choosing a strategy and plan of measures for the provision of medical assistance in emergency situations. “Directions of improvement of state management mechanisms in the conditions of modern reformation processes”]. Proceedings from naukovo-praktychna konferentsiia Zaporizhzhia – scientific and practical

conference Zaporizhzhia. Klasychnyi pryvatnyi universytet. (pp. 48-53) [in Ukrainian].

8. Myronenko, O., Rosliuk, S. & Myronenko, D. (2011). Kryzovi stany [Crisis situations]. *Medychna osvita – Medical education*. Retrieved from <http://msvitu.com/archive/2011/may/article-5.php> [in Ukrainian].

9. Romanovskiy, O. O. (2015). Ohliad tendentsii rozvytku sotsialnoi ekonomiky v umovakh hlobalizatsii ta svitovykh ekonomichnykh kryz [Overview of social economy development trends in the conditions of globalization and world economic crises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*, 6. (N.p.) [in Ukrainian].

10. Sytnyk, H. P. (2015). Osnovy mekhanizmu antykryzovoho stratehichnoho upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky: Naukova dopovid [Fundamentals of the mechanism of anti-crisis strategic management in the sphere of national security: Scientific report] Kyiv: NADU. Retrieved from <http://nationalecurity.org.ua/2015/12/30/osnovimekhanizmuantikrizovogobe> [in Ukrainian].

11. Taldykin, O. V. (2020). Kryza derzhavy: poniattia ta klasyfikatsiia [Crisis of the state: concepts and classification]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2 (105). (pp. 42-49) [in Ukrainian].

12. Teleshun, S. (2016). Ukraina cherez pryzmu hlobalnykh svitovykh trendiv: vyklyky ta zahrozy. Retrieved from https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi [in Ukrainian].

13. Abson, D.J., Fischer, J., Leventon, J., Newig, J., Schomerus, T., Vilsmaier, U., von Wehrden, H., Abernethy, P., Ives, C.D., Jager, N.W. & Lang, D.J. (2017). Leverage points for sustainability transformation. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s13280-016-0800-y> [in German].

14. Avelino, F. (2021). Theories of power and social change. Power contestations and their implications for research on social change and innovation. *J Political Power*. Retrieved from <https://doi.org/10.1080/2158379X.2021.1875307> [in English].

15. Benessaiah, K. & Eakin, H. (2021). Crisis, transformation, and agency: Why are people going back-to-the-land in Greece? *Sustainability Science*. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s11625-021-01043-5> [in English].

16. Birkmann, J., Buckle, P., Jaeger, J., Pelling, M., Setiadi, N., Garschagen, M., Fernando, N. & Kropp, J. (2010). Extreme events and disasters: A window of opportunity for change? Analysis of organizational, institutional and political changes, formal and informal responses after mega-disasters. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s11069-008-9319-2> [in English].

17. Gorddard, R., Colloff, M.J., Wise, R.M., Ware, D. & Dunlop, M. (2016). Values, rules and knowledge: adaptation as change in the decision context. *Environ Sci Policy*, 57. (pp. 60-69). Retrieved from <https://doi.org/10.1016/j.envsci.2015.12.004> [in English].

18. Herrfahrtdt-Pähle, E., Schlüter, M., Olsson, P., Folke, C., Gelcich, S. & Pahl-Wostl, C. (2020). Sustainability transformations: socio-political shocks as opportunities for governance transitions. *Glob Environ Change*. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0959378019314116> [in English].

19. Ives, C., Freeth, R. & Fischer, J. (2020). Inside-out sustainability: the neglect of inner worlds. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s13280-019-01187-w> [in English].

20. Fischer & Riechers (2019). A leverage points perspective on sustainability Retrieved from <https://besjournals.onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/pan3.13> [in English].

21. Loorbach, D., Frantzeskaki, N. & Avelino, F. (2017). Sustainability Transmissions Research: Transformation Science and Practice for Social Change. *Ann Rev Environ Resource*. Retrieved from <https://doi.org/10.1146/annurev-environ-102014-021340> [in English].

22. Miller, D. & Prentice, D. (2016). Changing norms to change behavior. *Annu Rev Psychol*, 67(1) (pp. 339-361). Retrieved from <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010814-015013> [in English].

23. Moore, M. & Milkoreit, M. (2020). Imagination and transformations to sustainable and just futures. Retrieved from <https://www.divaportal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1539300&dswid=-2255> [in English].

24. Novalia, W. & Malekpour, S. (2020). Theorising the role of crisis for transformative adaptation. *Environ Sci Policy*. Retrieved from <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1462901120301787> [in English].

25. Roussos, K. (2019). Grassroots collective action within and beyond institutional and state solutions: the (re-) politicization of everyday life in crisis-ridden Greece. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14742837.2018.1562330> [in English].

26. Scoones, I., Stirling, A., Abrol, D., Atela, J., Charli-Joseph, L., Eakin, H., Ely, A., Olsson, P., Pereira, L. & Priya, R. (2020). Transformations to sustainability: combining structural, systemic and enabling approaches. Retrieved from <https://asu.pure.elsevier.com/en/publications/transformations-to-sustainability-combining-structural-systemic-a> [in English].

27. Shove, E., Pantzar, M. & Watson, M. (2012). The dynamics of social practice: everyday life and how it changes. London: SAGE Publications. Retrieved from <https://doi.org/10.2307/j.ctv16r56.8> [in English].

28. Temper, L., Walter, M., Rodriguez, I., Kothari, A. & Turhan, E. (2018). A perspective on radical transformations to sustainability: resistances, movements and alternatives. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s11625-018-0543-8> [in English].

29. Wittmayer, J., Backhaus, J., Avelino, F., Pel, B., Strasser, T., Kunze, I. & Zuijderwijk, L. (2019). Narratives of change: How social innovation initiatives construct societal transformation. Retrieved from <https://drift.eur.nl/publicaties/narratives-change/> [in English].

Відомості про автора / Information about the Author

Курносенко Лариса Володимирівна: Національний університет «Одеська політехніка»: проспект Шевченка, 1, м. Одеса, 65004, Україна.

Larysa Kurnosenko: Odessa Polytechnic University: Shevchenko avenue 1, Odessa, 65004 Ukraine.

ORCID. ORG/0000-0003-2309-695X

E-mail: lara_w@ukr.net